Семантични параметри на *колективната неотчуждаема принадлежност* – структурна единица в рамките на категорията *свръхпосесивност*

Даниела Камаринчева

Semantic parameters of the inalienable intransitive possession – a structural unit within the framework of super-possessive category: *The article discuses the problem with inalienable intransitive possession – its semantic and grammatical characteristic.*

Key words: *inalienable intransitive possession.*

ВЪВЕДЕНИЕ

Категорията посесивност присъства в картината на света като дискретна величина, която представя материалната действителност – включително одушевения свят – като отношение между притежател и притежаемо. Тя презентира обектите като същности, изградени от множество елементи (корелати), някои от които поради конститутивния си характер са облигаторен компонент от образа на обекта, други са факултативни - нямат дефинитивна функция и предметът може да съществува без тяхната наличност. В центъра на категорията стои човекът, който е еталонният посесор. Останалите субекти на притежание придобиват статуса на владетели според тъждеството или подобието на притежателните отношения, характерни за личността. Тази особеност на посесивните релации очертава техния индивидуален облик - за притежанието се мисли много по-често като за заслуга на отделната личност, а не на множеството. Конотативните наслоявания върху думата *притежание,* индуцират идеята за придобивка, която е лично завоевание и може да бъде споделена с други субекти само при наличие на желание от страна на владетеля. Тази констатация в най-висока степен се отнася за обектите на неотчуждаемо притежание. Направените наблюденията върху езиков материал обаче показват, че макар и по-рядко, те могат да имат и колективен характер.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Колективното неотделимо притежание не е изначално присъщо. То има или социални, или лични основания. Под лични основания се има предвид съкровения свят на човека, споделен с определен избраник. Дуалността на владението се поражда от общите преживявания, чувства, стремежи и желания. То е съзнателно прието и поддържано от двамата посесори. За разлика от него социалният аспект на колективна принадлежност се поражда от структурата на обществото. По силата на обществените норми и задължения членовете на социума споделят едни и същи условия на живот, ползват едни и същи институции, имат общи ценности и проблеми. Всички те изпълват съдържанието на колективната принадлежност в нейния социален облик.

От познанията ни за извънезиковата действителност имаме информацията, че корелатите, неотчуждаемо свързани с колективния посесор, могат да бъдат както единични обекти, така и множества. Т.е. в плана на изразяването се срещат както плурални, така и сингуларни форми. Когато съществителното име, назоваващо обекта на притежание, е в множествено число, са възможни два случая: а) на реална колективна принадлежност – посесорите владеят един или множество обекти, всеки от които в равна степен принадлежи на всеки от владетелите: *красивите ни планини*, *нашите български песни*. В дадения пример и планините, и песните са достояние на целия български народ и на всеки негов гражданин в частност; б) псевдоколективна принадлежност, при която посесорите са много, корелатите – също, но те се отнасят индивидуално към всеки от владетелите, а не

са групово притежание. В тези случаи множественото число показва, че всички актанти имат един и същ вид притежание. Тези примери са отнесени към индивидуалната принадлежност, поради реалния си статус на персонална притежание: *Държахме ръцете си над огъня - бяха посинели от студ* – ръцете на всеки един, а не общите ни ръце.

Във формален план семантичната група *колективна неотчуждаема принадлежност* се изразява чрез два езикови модела:

А) словосъчетание от посесивно местоимение и съществително име. В представените примери е представено само съществителното име, тъй като прономиналният компонент е винаги с притежателна семантика: *нашите българи, тяхното дружество, вашите права* и т.н. Според семантиката на корелата се обособяват следните подгрупи:

- принадлежност, споделена само от двама души. От направената ексцерпция се вижда, че този вид посесивност очертава границите на един интимен свят, изпълнен с чувства, съкровени мечти и преживявания. Потенциално всеки от корелатите може да бъде обект на притежание на повече от двама посесори – желанията, стремежите, тайните могат да бъдат общи за по-големи групи от хора, но лирическият Аз споделя своя свят само с още един човек – с любимия. Тъй като в текстовете притежателният конструкт е фиксиран в тази форма, той дава основание за обособяване на група, чийто местоименен компонент е винаги в 1 лице множествено число: ***вселена*** (със значение ‘интимният ни свят’) (*Навярно във вселената ни има полярна близост при взаимен зов*), ***желания*** (*Все оставаха неутолени нашите стремежи и желания*), ***любов*** (*Любовта ни остана без глас*), ***път*** (*над оглушалия ни път пожертвани пера се ронят*), ***рай*** (*Там не могат ни злоба людска, ни закон досегна рая ни*), ***стремежи*** (*Все оставаха неутолени нашите стремежи и желания*), ***съдби*** (*Или лирическо наследство повика нашите съдби*), ***сън*** (със значение ‘блян’) (*затворени във ритъм аз и ти във своя таен сън ще се завърнем*), ***тайни*** (*Светът пред тайните ни би се слисал, другарко моя, моя волна мисъл*);

- релативни имена за назоваване на роднински, социални, професионални отношения: ***вожд*** (*Петвековното робство е приятен сън в сравнение с грозния удар, който Северният враг ни нанася чрез оставката на нашия най-гениален вожд*), ***войвода*** (*ей, зло на злия въздава юнак що шета за слава, войводо*), ***враг*** (*осъди ни врага заклет*), ***гости*** (*Смок е засмукал живот народен, смучат го наши и чужди гости*) и др.;

- чувства, състояния и др.: ***ентусиазъм*** (*Додето минувахме сливнишките и драгомански позиции – полетата на нашите славни победи, ентусиазмът ни растеше*), ***идеал*** (*нашите намираха своя идеал в еврейчетата или в гърчетата*), ***интереси*** (*Може да говори каквото ще, само да не коса нашите интереси*), ***мъки*** (*на мъките ни края до ще*), ***намерение*** (*обръща се и иска да разбере по лицата на стопаните тяхното намерение*), ***спомен*** (*в кипящото вино щат спомен удави*);

- социални отношения, постижения : ***нрави*** (*Той дето ходи, носи със себе си своя атмосфера, свои нрави и обичаи*), ***обичаи*** (*Той дето ходи, носи със себе си своя атмосфера, свои нрави и обичаи*), ***победи*** (*Додето минувахме сливнишките и драгомански позиции – полетата на нашите славни победи, ентусиазмът ни растеше*), ***права*** (*Българския народ е дал хиляди доказателства, че когато се докоснат до правата му, всички до един стават на крак*), ***разговор*** (*Съдържателят на бюфета се вслуша в нашия разговор*);

- социални структури: ***дружество*** (*Аз нямам полза от дружеството им*), ***държавен строй*** (*Ний няма да повярваме, че Ваше Царско Величество ще поверите властта в ръцете на ония развратни предатели, които денноношно се стремят да подкопаят основите на нашия държавен строй),* ***черковно и***

училищно настоятелство (на селото) (*По-заможните хора, избирани редовно за черковно или училищно настоятелство, нарочно потулваха всичко*);

- национални идентификатори. Тук се включват териториални обекти, значими за историята и културата личности, събития и др.: ***земя*** (*нашите българи, щом дошли на нашата земя, изведнъж открили на нея своите стари пасбища*), ***исторически великани*** (*Бай Ганьо възнегодувал от това, че в речите не поминуват нашите исторически великани*), ***освободителка*** (*За Русия ще пуснем едно „нашата освободителка”*), ***отечество*** (*Прекрасно обработените долини, разкошните градини накараха даже Бай Ганя да допусне преимуществото на Моравия пред нашето отечество*), ***страна*** (*те достойно ще представят страната ни в Народното събрание*), ***татковина*** (*все трябва да има някоя разлика между Запада и нашата татковина*), ***Феликс Фор*** (*Техният Феликс Фор от кожарин стана президент на републиката*),

Б) съчетание от предложно свързани съществителни имена: *участта на хората, страхът на селяните, традициите на селото* и т.н. За разлика от предходната група, в която семантиката на корелатите е релевантният компонент, въз основа на който се конструира типологията, в настоящата подгрупа водещо значение има характерът на посесора. На тази база се очертават следните подразредни групи:

- обособена на териториален принцип: ***възпитанието на европееца*** (*възпитанието на европееца, домашната му обстановка не обременяват вниманието на Бай Ганьо*), ***дух на порядъчност, на трудолюбие, на честност на европееца*** (*вместо да се проникват с техния дух на порядъчност, на трудолюбие, на честност, нашите намираха своя идеал в еврейчетата или в гърчетата*), ***недоверието на селяните*** (*Недоверието на селяните един към друг спъваше общата работа*), ***нравственият мир на европееца*** (*нравственият мир на европееца, домашната му обстановка не обременяват вниманието на Бай Ганьо*), ***страхът на селяните*** (*Страхът на селяните спъваше общата работа*), Често фразата има метонимичен характер: ***очите на селцето*** (*Тия два кръга, дето се извъртяха пред очите на селцето, внесоха някаква мистика*), ***традиции и обичаи на селото*** (*Някога селото имаше традиции и обичаи*).

- обособена на социален принцип: ***знак на племето*** (*И вслушан във родителския зов, аз като знак на племето минавам*), ***мнение на обществото*** (*в другите народи думата „хитър” е синоним на лукав, вероломен и прикачена на някое лице, би го понижила в мнението на обществото*), ***празник на слугите*** (*Димитровден е празник на слугите*).

- обособена на национален принцип: ***доблестта на китайците*** (*Но при всичко това Бай Ганьо няма доблестта на китайците*), ***името на нацията*** (със значение ‘достойнството, честта на нацията’) (*Тези негодници са в състояние да опозорят името на цялата нация*), ***самочувствие на чешкия народ*** (*господин Петко гъделичкаше националното самочувствие на ческия народ*);

- в спорадични контексти множеството се представя като единна цялост. Тези случаи са различни от коментираната по-горе псевдоколективна посесивност. В наивната картина на света битува съзнанието за единен народен живот, народна вяра, народен дух. Те не се приемат като аритметичен сбор от корелатите на посесорите. Очевидно не всеки от жителите на една страна ще е религиозен, не е задължително всеки да взема активно участие в строителство на социума, със сигурност не всеки ще е морален и възвишен, но въпреки това всеки народ се характеризира с един общ дух на градивност, на вяра и добродетелност, който го презентира като цяло, като нация. На това основание в настоящата работа се приема, че фрази като ***постиженията на нацията*** са различни от словосъчетания като ***краката на спринтьорите***, като първото презентира групова принадлежност, а второто – притежателност на всеки конкретен субект поотделно, т.е.

индивидуална. Случаите, регистрирани в наблюдаваните литературни текстове, са следните д***ушата на народа*** (*Патриот е, душа дава за наука, за свобода, но не свойта душа, братя, а душата на народа*), ***очите на публиката*** (*един от друг по-разкошни магазини мамеха очите на публиката*). Вторият пример стои на границата на двата типа посесивност – колективна и индивидуална, но включването му в тази група се основава на обобщителния характер на съществителното име *публика*. Спектакълът е успешен, ако *публиката* го аплодира – това не означава, че няма да има зрители, които да не го харесват, но семантиката на лексемата *публика* елиминира случаите на индивидуални прояви.

- принадлежност, обособена по други признаци: ***властта на старците*** (*Неограничената власт на беловласите старци рухна*), ***живота на хората*** (*Малко светли минути бяха видели през живота си тия хора*), ***идол на глупците*** (*не ти идол на глупците, на човешките душмани*), ***отношенията на цивилизованите хора*** (*Тези сърдечни обръщения, които характеризират отношенията на цивилизованите хора, са непонятни за Бай Ганя*), ***тържество на затворници*** (*това беше тържество на затворници, строшили оковите си*), ***участта на хората*** (*Тежкият труд беше вечната участ на тези хора*).

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

От направения преглед на видовете колективна неотчуждаема принадлежност може да се направи следният извод:

1. Колективната свръхпосесивност има характерен семантичен облик в зависимост от групата, която дефинира. Когато представя минималната група от двама души, тя включва лексика, назоваваща чувства, настроения, отношения, въжделения, мечти. Обемът ù се разширява многократно, когато презентира неотчуждаемите корелати на социума. Тогава в нея се включват имена на исторически личности, дейци на културата и политиката, събития с национално значение, материални и духовни ценности, традиционни и религиозни вярвания. Тя създава своеобразен портрет на колектива, вербализира значимите постижения на социума, с които той се представя пред света и се характеризира.

2. Колективната неотчуждаема принадлежност има и граматични особености. Множественото число на съществителното име, номиниращо посесора, не е сигурна индикация за този вид притежание – надеждният критерий за дефинирането му са характерът на владетеля и реалните взаимоотношения между него и притежавания обект.

ЛИТЕРАТУРА

1. Буров Ст. Форми и значение на съществителното име (С оглед предимно на категорията число). Велико Търново, 1996.

2. Топоров В.Н., О некоторых предпосылках формирования категории притежательности, Функционална граматика, Л., 1984.

За контакти:

Гл. ас. Даниела Камаринчева, Катедра по български език, литература и изкуство, Русенски университет “Ангел Кънчев”, e-mail: kamarini@uni-ruse.bg

Докладът е рецензиран.